

УДК 821.133.1.09'06

О. О. Макєєв

**ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТРУКЦІЇ „MISE EN ABYME”:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ**

Вивчення явища „mise en abyme” є актуальною теоретико-літературною проблемою, оскільки дає змогу поглибити розуміння сучасного мистецтва і прийомів його реалізації. Окремі спостереження подано в працях Л. Далленбаха, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, У. Еко, С. Феврі, В. Осипова та ін. „Mise en abyme” (з фр. „конструкція у вигляді прірви”) як предмет наукових досліджень цікавить культурологів, літературознавців, лінгвістів. Однак аналітико-синтетичне дослідження „mise en abyme” як складової мистецтва, її порівняльно-типологічний аналіз ще попереду. Актуальність роботи зумовлена інтересом до цієї конструкції в літературних текстах, фільмах і творах живопису з позицій структурно-семіотичного аналізу та міжмистецької взаємодії.

Мета пропонованого дослідження полягає у висвітленні особливостей розуміння та інтерпретації конструкції „mise en abyme” у французькому літературознавстві.

Матеріалом теоретичних узагальнень обрано праці Л. Далленбаха, С. Феврі та Ж. Рікарду, частина з яких введена до наукового обігу в нашому перекладі з французької мови.

У 1977 році з’являється робота Люсьєна Далленбаха „Le geste spéculaire. Essai sur la mise en abyme”, яка стала базовою для подальшого трактування дефініції „mise en abyme”. Учений зосередився на спробі визначити поняття так, щоб зробити його поліфункціональним та операційним.

На думку Л. Далленбаха, якому належить спроба типологічної характеристики „mise en abyme” [1], основними ознаками цього явища є його мета, величина й досяжність.

По-перше, критерієм побудови типологічного ряду модифікацій аналізованої конструкції є комунікативна стратегія. Висловлений роздум – це повернення, нагадування „результату продуктивного акту”. „Mise en abyme” вказує на „референційний обсяг розказаної історії” або текстовий „буквальний аспект осмисленої організації” [5]. Натомість роздум про висловлювання складається зі здобуття або формування контексту.

По-друге, виокремлено три істотні фігурні величини:

- проста редуплікація, яка складається з повідомлення елементарної подібності;
- повторна редуплікація або нескінченність, у якій фрагмент передбачає те, що включає твір;

– повторна редуплікація, що здається правдоподібною, у якій передбачаємо, що фрагмент включає твір, який його включає [1, с. 52].

По-третє, щодо критерію досяжності, то тут типологічно виокремлено три види „mise en abyme”, які відображають три форми невідповідності між поданою історією та її часовими вимірами:

– перспектива „mise en abyme”, що достроково відображає історію [1, с. 83];

– ретроспектива „mise en abyme”, що відображає завершену історію [1, с. 87];

– ретро-перспектива, що відображає історію, виявляючи подію майбутню та подальшу за її місцем у розповіді [1, с. 89].

У першій структурній частині дослідження Л. Далленбах зупиняється на генезі поняття, у другій виробляє типологію розповіді, і в третій вдається до діахронічного вивчення цієї конструкції.

Звернімося докладніше до кожної з трьох частин його праці. Першу частину Л. Далленбах починає тим, що „... розглядає статут, який надає „mise en abyme” право на існування в літературі” [1, с. 16], тобто чудовий уривок Андре Жида з журналу 1893 року (видавництво Gallimard, 1948). Цей часто згадуваний, але не пояснений, фрагмент представляє складність, яку автор намагається скрупульозно з’ясувати. Перші зроблені кроки дають змогу представити наступне визначення „mise en abyme” – це анклав, що підтримує відношення подібності з твором, який її містить” [1, с. 18]. Далі дослідник відновлює живописні й літературні приклади, названі А. Жидом, щоб потім обґрунтувати хибність висновків свого попередника, оскільки „... ніщо з цих прикладів абсолютно не справедливо” [1, с. 15].

У другій частині, надихаючись лінгвістичною моделлю, Л. Далленбах розглядає три типи „mise en abyme” як тимчасове об’єднання різних напрямів у пошуку мінімальної єдності. Удаючись до схеми лінгвістичного зв’язку, дослідник обирає потрібний розподіл можливих роздумів, який закінчується наступним визначенням „... роздум – вислів, який посилає до формулювання, до вимови або до коду розповіді” [1, с. 62]. В останньому розділі, поданому в другій частині під назвою „Виникнення типів”, він помічає, що жодна з конструкцій не постає в чистому вигляді. Детальніше вивчаючи „режим” їх існування, Л. Далленбах говорить, що ці елементарні конструкції „...можуть увійти до складу всіх типів, але в стані витягнення „mise en abyme” з висловлювання” [1, с. 141]. За твердженням дослідника, те, що було проблемою, стає в теорії, яка практично доведена, неодмінною умовою існування типів, коли умова була сформульована таким чином, „... оскільки виявляється, що ця конструкція вислову – єдиний термін, який завжди опиняється у формулюванні трьох типів, доходимо з потреби до цієї ідеї, що їй слід також їх утворювати” [1, с. 142].

Теоретичний матеріал, поданий у другій частині праці, підкріплений багатьма прикладами. Ці приклади полегшують розуміння

тексту, який з урахуванням усіх тонкощів аналізу, інколи відзначається герметичністю. Поданий у роботі Л. Далленбах теоретичний матеріал став своєрідним джерелом натхнення для подальших дослідників, оскільки третя частина праці пропонує висновки, осмислені, зокрема, Ж. Рікарду. Л. Далленбах вибудовує свою поетику в діахронічному вимірі, що йому дає можливість виявити еволюцію „mise en abyme” від 50-х до 70-х рр.

Жан Рікарду у своїх роботах зосередився на практичному вияві „mise en abyme” у поетиці „нового роману”. Дослідник визначив засади всіх подальших роздумів у трьох параграфах: „Mise en abyme”, „Суперечка mise en abyme”, „Відкриття mise en abyme” [2]. Але в новому виданні, що з’явилося в 1990 році [3], він уточнює, що мінімальні виправлення, які він прагнув принести, стосуються головним чином третього параграфа і виникли внаслідок зауважень фахівця.

Оскільки таке системне вивчення було здійснено вперше, справедливо, що Жан Рікарду присвятив „mise en abyme” 190 сторінок і ці сторінки містять присутні наукові результати.

Ж. Рікарду відкриває свою працю „le récit abymé” (з фр. „пошкоджена або зіпсована розповідь”) грою слів (abymé/abîmé) [4]. В одній із глав студії, присвяченій „récit en procès” (з фр. „розповідь у процесі”), є пояснення цього поняття. Для Ж. Рікарду „mise en abyme” має дві головні функції: викриття й антитези. „Функція викриття є з одного боку функцією повторення, з іншого боку, згідно з різним межами, функцією конденсації або прогнозу. Антитетична функція має силу, яка прагне розбити метонімічну єдність нашарованих метафоричних розповідей” [5].

Л. Далленбах описує „mise en abyme” як „спосіб семантичного перевантаження, що дозволяє розповіді братися за тему”. Результат – продукція метатексту. Але як можна характеризувати таке відношення? На думку Ж. Рікарду, саме підтримка опозиції характеризує відношення, за якими, об’єкт, що вміщує інший в оправу, і об’єкт, вставлений в оправу, послаблюють власну презентативність: „Там де сенс володарює, текст прагне до розсіювання; там де текст володарює, напрям протягує проблематику” [5]. Ж. Рікарду та Л. Далленбах упевнені, що традиції наслідування мистецтва – це є спосіб суперечки. Ж. Рікарду аналізує „mise en abyme” як структурний „заколот” фрагмента розповіді проти цілісної сукупності, яка її містить.

Слід зауважити, що „mise en abyme” не зводиться лише до „роману в романі”, „картини в картині” або „фільмі у фільмі”, оскільки ця конструкція може запропонувати також різні інкорпорації – комікс у фільмі, п’єса в романі, картина у фотографії тощо. Ця конфігурація відзначається динамікою та множинністю модифікацій.

Ще одним ученим, який вніс істотну ясність у вивчення цієї конструкції, став Себастьян Феврі, який у своєму дослідженні [6] спробував порівняти „mise en abyme” в літературі та в кінематографі,

зосередившись на відмінностях звукових конструкцій, що навіть супроводжуються шумовим оформленням, розмовних або музичних та письмових форм висловлювання. „Так, конструкція „mise en abyme” розгортається в письмовому й кінематографічному мистецтвах, головним чином у літературі, де вона набуває найбільшого успіху. Під впливом Андре Жида та Нового Роману, конструкція швидко виявляється як одна з найбільш плідних у літературі, виключаючи своєю назвою багаточисленні теоретичні роздуми” [6, с. 9].

Перша частина його дослідження складена таким чином, що в ній висвітлені різноманітні випадки семіотичного вживання конструкції в кінематографі (усна мова, картина, шум, музика). С. Феврі роздумує над питанням оповідної досяжності. „Коротко проаналізувавши „mise en abyme” в літературі й кінематографі, – пише він, – ми будемо в змозі пропонувати ефективне визначення конструкції в кіно. Відповідно за допомогою методології ми нарешті встановимо інструкцію з експлуатації нашої майбутньої типології” [6, с. 15]. Пропонована вченим типологія спирається на значну кількість прикладів, узятих із фільмів Жана-Люка Годара, Федеріко Фелліні, Орсона Веллса тощо. С. Феврі особливо акцентує думку про те, що коли фільм вставлений в інший під виглядом кінематографічної рефлексивності, він може бути або однорідним, або різнорідним, згідно з використаними предметами вираження. У свою чергу, коли він є однорідним, то він не розгортається лише в єдиному напрямку, образному чи звуковому, наприклад за допомогою графічних реквізитів, нестійких зображень, чуток, музики, голосів і так далі.

У другій частині дослідження робляться спроби зіставити теорію з художньою практикою. С. Феврі обирає „Trans – Europe – Express” А. Роб-Гріє. Він був невдоволений тим, що, підтверджуючи відповідність вільного теоретичного апарату, аналіз фільму „...залучає читача до чарівливої дзеркальної дороги і загострює свою увагу на багатстві кінематографічного прочитання” [6, с. 78]. У свою чергу Алан Роб-Гріє приходить до висновку про те, що суспільство сприйняло „Trans – Europe – Express”, неначе це був фільм Саши Гітрі, справжнього автора, який пояснює його фільм, що в той же самий час збирається пройти на очах у глядача. Складнощі інтерпретації цього кінематографічного тексту пов'язані передусім із його композиційною організацією. Фільм побудований таким чином, що увиразнюється абсурдність власне авторської позиції, бо не можна бути автором обговорюваного фільму, оскільки, з одного боку, він абсолютно залишав без уваги істотний тематичний аспект, еротику, і з іншого боку, зі структурної точки зору в нього не було жодного усвідомлення архітектури розповіді і тому він сам був його частиною [6, с. 78].

Слід зауважити, що матеріал для теоретичних узагальнень подано в нашому перекладі з французької мови. Проаналізовані роботи Л. Далленбаха, С. Феврі та Ж. Рікарду стали основою для формування сучасної теорії „mise en abyme” завдяки запропонованим дефініціям

цього поняття, різним моделям типологічних характеристик, а також проєкціям теоретико-літературних пошуків на інтермедійні зв'язки. Підсумовуючи, можемо сказати, що перспективи подальшого дослідження полягають у порівняльно-типологічному аналізі на основі інших спостережень французьких літературознавців.

Список використаної літератури

- 1. Dallenbach L.** Le récit spéculaire. Essai sur la mise en abyme / L. Dallenbach. – Paris : Seuil, 1977. – 247 p.
- 2. Ricardou J.** Le Nouveau Roman / Ricardou Jean. – Paris : Seuil, 1973. – 190 p.
- 3. Ricardou J.** Le Nouveau Roman / Ricardou Jean. – Paris : Seuil, 1990. – 260 p.
- 4. Ricardou J.** Nouveaux problèmes du roman / Ricardou Jean. – Paris : Seuil, 1978 – 260 p.
- 5. Conant C.** MISE EN ABYME // Mirror text [Електронний ресурс] / Chloé Conant. – Режим доступу : http://www.flsh.unilim.fr/ditl/Fahey/MISEENABYMEMirrorText_n.html.
- 6. Févry S.** La mise en abyme filmique: essai de typologie / Sébastien Févry. – Liège : CEFAL, 2000. – 171 p.

Макєєв О. О. Дослідження конструкції „mise en abyme”: історіографія питання

У цій статті зроблено огляд праць видатних дослідників конструкції „mise en abyme” з перекладом. По-перше, ідеться про роботу Люсьєна Далленбаха, який дав найбільш точний опис цього терміну. Дослідження Жана Рікарду, який створив власну дефініцію конструкції та розглядає її за допомогою деяких прикладів „mise en abyme” у проблемах „нового роману”. Також ми приділяємо пильну увагу праці Себастьяна Феврі, який порівнює функціонування цього поняття в літературі та кінематографі. Він зазначав, що ця конструкція може нам запропонувати різні смислові зміщення.

Ключові слова: „mise en abyme”, діахронічне вивчення, „нові романисти”, редуплікація, семіотичне вживання, генезис поняття, типологія розповіді, семантичне перевантаження, антитеза, еволюція терміну.

Макеев А. А. Исследование конструкции „mise en abyme”: историография вопроса

В этой сделан обзор трудов выдающихся исследователей конструкции „mise en abyme” с переводом. Во-первых, это работа Люсьєна Далленбаха, который дал наиболее точное описание этого термина. Исследование Жана Рикарду, который создал собственную дефиницию конструкции и рассматривает ее с помощью некоторых примеров „mise en abyme” в проблемах „нового романа”. Также мы уделяем пристальное внимание труду Себастьяна Феври, который сравнивает функционирование термина в литературе и кино. Он отмечал,

что эта конструкция может нам предложить разные смысловые смещения.

Ключевые слова: „mise en abyme”, диахроничное изучение, „новые романисты”, редупликация, семиотическое употребление, генезис понятия, типология рассказа, семантическая перегрузка, антитеза, эволюция термина.

Makieiev O. O. Research of construction „mise en abyme”: historiography of question

In this article we do the review of labours of prominent researchers of construction of „mise en abyme” with translation. At first work of Lucien Dällenbach, which gave the most exact description of this term. Research of Ricardou Jean, which created own definition of construction and examines it by some examples of „mise en abyme” in the problems of New Novel. Also we spare intent attention of labour of Sebastien Fevri, which compares a term in literature and in the cinema. He marked that this construction can us offer different displacements which quickly win in complication.

Key words: „mise en abyme”, diachronicle study, „new novelists”, reduplication, semiotics use, genesis of concept, typology story, semantic overload, antithesis, terme evolution.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Бровко О. О.

УДК 821.161.2 „18-19”

В. М. Назарець

**ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ
ЖАНРОВО-РОДОВОЇ НАЛЕЖНОСТІ ПОСЛАННЯ**

Питання адресованої лірики і, зокрема, жанру поетичного послання в сучасному літературознавстві належать до числа дискусійних (праці О. Квятковського, Л. Гінзбург, І. Поплавської, Л. Кіхней, Є. Дмитрієва, А. Боровської, В. Румянцевої, І. Романової, С. Артёмової та ін.). Узагальнюючи спектр проблем, порушених російськими літературознавцями, можна констатувати, що до найбільш дискусійних питань жанрової теорії послання відносяться: 1) питання його родової належності; 2) жанрової специфіки; 3) побудови типологічних моделей жанрової організації послання. Мета розвідки полягає в систематизації та